

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

9

Raimundas Lopata
Lietuvos valstybingumo raida
1914–1918 metais

1996

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

9

Raimundas Lopata
Lietuvos valstybingumo raida 1914—1918 metais

UDK 947.45
Lo-139

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

**Autorius dėkoja Atviros Lietuvos fondui,
prisidėjusiam prie knygos išleidimo**

ISSN 1392—0391
ISBN 5—417—00715—3

© Raimundas Lopata, 1996
© Lietuvos istorijos institutas, 1996

TURINYS

Įvadas	5
PIRMA DALIS. „GINTARINĖS“ DEKLARACIJOS GEOPOLITINIS KONTEKSTAS	11
1914-ųjų perspektyvos	11
Dėl vietos po saule	15
Lenkų klausimas	23
„Tak vied eto čepucha“	28
Kompromisai ir konfliktai	35
Lietuvių politinis pasaulis	35
„Tautos vienybės“ atgimimas	37
Radikalų gravitacijos	42
Vokietijos veiksnyys	48
ANTRA DALIS. NE TIEK Į RYTUS IR Į PIETUS, KIEK Į VAKARUS	56
Ką okupavo Vokietija? A. Pfeilio kazusas	56
Didžiosios Lietuvos kontūrai	63
Politikos kamufliažas	64
Liberalus okupacijos periodas	67
Kaipgi iš tikrųjų buvo Vilniuje	70
Kaipgi iš tikrųjų buvo Kaune	83
Šalin nuo Rusijos	92
„Vive la Pologne!“, arba Lenkijos šešėlis	103
Apie „lietuvišką“ ir lietuvių politiką	112
Restitucijos regimybė	113
Kursas — Lietuvos klausimo internacionalizavimas	117
Prijungimo politika ir kelio į laisvę pradžia	122
Svetimos valdžios žinioje esantis kraštas	130
Pasirengimas deryboms	130
Naujas derybų etapas. I dalis	132
Intermedijos tema: Antantė ir lietuviai	138
Naujas derybų etapas. II dalis	142
Lietuviškoji neomonarchizmo interliudija	145
Rytų komisija ir J. Gabrys	146

F. Roppas ir Lietuvos Taryba	149
Lietuvos karalius Mindaugas II	153
Konflikto koncepcija	163
Limitrofinė valstybė	167
Vakarai, Vakarai	171
„Atėjo laikas sudaryti savą valdžią“	173
Išvados	178
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	183
THE DEVELOPMENT OF THE LITHUANIAN STATEHOOD IN 1914—1918 (Summary)	208
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	218

tik susilpninti savo priešininę, bet ir apsaugoti nuo jos grėsmės ateityje, suinteresuotos sudaryti buferinių-barjerinių valstybių grandinę, kurioje bus lenkų, lietuvių, gudų bei Pabaltijo tautų gyvenamos žemės. Todėl, Tarybos įsitikinimu, atėjo metas reikauti, kad lietuvių ir gudų kraštas, o būtent Kauno ir Vilniaus gubernijos, lietuvių ir gudų gyvenamos Suvalkų ir Gardino gubernijų dalys, lietuviškoji Kuršo dalis su išėjimu į Baltijos jūrą, taip pat Minsko gubernijos dalis*, linkstanti prie Vilniaus, sudarytų nedalomą valstybinį vienetą su sostine Vilniumi, demokratiškai renkamu Seimu, visomis teisių garantijomis tautoms, gyvenančioms minėtoje teritorijoje. Valstybės formą, konstituciją turėjo nustatyti demokratiškai išrinktas Steigiamasis („įstatymų leidžiamasis“) Seimas Vilniuje¹⁹.

Kalbant apie šiuos 1915 m. pabaigos—1916 m. pradžios dokumentus reikia iš karto pasakyti, jog juos parašė ne vokiečiai. Tarybos atsišaukimas — tai vilniečių, o Komiteto teiginiai bei Konstitucijos projektas — kauniečių darbas. Istorijos literatūroje tuo neabejojama, nors kai kurių neaiškumų „autorinės teisės“ kelia. Ši išlyga — dėl bandymų konkrečiai įvardyti konfederatus²⁰. Tad ir mes, eidami istoriografijoje pramintu taku, pabandykime. . . Bet čia nekantrus skaitytojas turbūt jau sušuks: vadinasi, ryšio tarp atsišaukimų ir vokiečių neutralumo bei liberalumo, pagaliau Didžiosios Lietuvos iliuzijos nėra! Ką gi, nekantriam ir, neužsigaukite, neatidžiam skaitytojui primintume, kad kalbėjome apie tokio ryšio galimybę, bet ne apie tokį ryšį *de facto*. Beje, ši pastaba skiriama ir vokiečių „neutraliajai politikai“. Dar galima pasakyti, jog ieškodami konfederatų, o vėliau kalbėdami apie LDK Konstitucijos autorius ir bandysime išsiaiškinti, kaipgi iš tikrųjų buvo.

KAIPGI IŠ TIKRŲJŲ BUVO VILNIUJE

Paprastai konfederatų ieškoma Piliečių komiteto demokrati-niame sparne, tarp lietuvių radikalų, lenkų krajovcų, demokratų, socialistų bei gudų ir žydų socialistinės, demokratinės pakraipos veikėjų. Prielaida tokioms paieškoms esti atsišaukimuose ir plika akimi pastebima „krašto“ koncepcija: Lietuvos—Gudijos valstybingumo idėja, etnopolitinės integracijos pagrindimas demokrati-ne LDK pilietybės institucija.

Jau rašėme, kad gerą dešimtmetį, nuo 1904—1905 iki 1914—1915 m. įvykių, minėtos politinės jėgos nesėkmingai bandė išspręs-

---

* Tradiciškai su Minsko gubernijos dalimi buvo tapatinama katalikiška Nau-garduko apskritis. Žr.: Römer M. Litwa. Studium o odrodzeniu narodu litewskiego.— Lwów, 1908.— S. 396.

ti lietuvių ir Lietuvos politinių struktūrų jungimosi uždavinį, taip pat suderinti valstybingumo įgyvendinimo sumanymus. Sunkumą kėlė ta pati „krašto“ koncepcija. Lenkų krajovcų projektams, gudų ir žydų interpretacijoms nepritarė lietuvių radikalai. Ir nors tiek vieni, tiek kiti valstybingumo klausimą siejo su Lietuvos (Gudijos) visuomenės pilietėjimu, tačiau šio proceso kryptį ir būsimą valstybinio darinio teritoriją įsivaizdavo skirtingai.

Atsišaukimuose galima aptikti teiginių, kurie leistų kalbėti apie surastą kompromisą. Pavyzdžiui, akcentuojant LDK vientisumą ir nedalomumą (lenkų, gudų, žydų pozicija), planuojama valstybė apibrėžiama etnografinės Lietuvos ir Vakarų Gudijos, arba Lietuviškos Rusios, teritorija (projektas artimesnis lietuvių radikalams), nors 1916 m. vasario mėn. tekste yra reikšmingas „bent“²¹, neatmetantis teritorinio plėtojimosi perspektyvos (lenkai, gudai, žydai). Kitaip tariant, tarpusavio susitarimas susiejamas su geopolitine tikrove. Šiandien fronto linija sutampa su rytine siena tos Lietuvos, kuri mielesnė lietuvių radikalams, bet galbūt rytoj frontas pasislinks į rytus. . .

O ką apie konfederatus byloja archyvų dokumentai? Lietuvos valstybiniame archyve yra išlikęs atsišaukimo „Piliečiai!“ tekstas. Po juo pieštuku užrašytos J. Šaulio, J. Vileišio, A. Janulaičio, brolių Luckievičių, V. Lastauskio, D. Semaškos, A. Zasztowto, Z. Šabado bei S. Rozenbaumo pavardės²². Tiesa, 1932 m. J. Vileišis prisimins šį atsišaukimą rašęs su J. Šauliu, V. Lastauskiu ir „vienu ar kitu iš lenkų“²³. Tačiau jis galėjo prie lenkų priskirti A. Zasztowtą, daugiau besisukinėjusį lenkiškojoje Lietuvos visuomenėje, nors Piliečių komitete atstovavusį gudams²⁴. Tokiu atveju kiltų klausimas, ar kartais J. Vileišis nesumaišė „Piliečių!“ su universalu? Jeigu taip, reikėtų aiškintis, ar 1916 m. pradžioje demokratiniame Piliečių komiteto sparne nebūta nesutarimų, dėl kurių lenkų veikėjai buvo eliminuojami, o galbūt Vilniuje net buvo atsiradęs naujas politinių jėgų susigrupavimas. Mat pasižvalgius po to meto Vilniaus politikų kuluarus pirštūsi būtent tokia versija. Vadinasi, ir konfederacijos projektai būtų kiek kitaip vertintini.

Pradėkime nuo Piliečių komiteto. Štai keli J. Šaulio liudijimai mus dominančios įstaigos reikalui. 1915 m. spalio 8 d. J. Šaulys dienoraštyje rašė: „Einant Piliečių komitetan reikia vaduoties ne tiek neteisinga tautine proporcija, kiek klausimu, ar tame komitete bus galima turėti demokratams [lietuvių, lenkų, gudų, žydų.— R. L.] užtektinai intakos ir ar galima bus neprileisti lenkų tautininkams ir dvarininkams vesti siauros savo tautinės ir luominės politikos. [. . .] Mums išrodė, kad darbas demokratams vis dėlto bus galimas, kas pagalios lig šiol ir pasitvirtino.“²⁵ Bet jau

1916 m. liepos 4 d. laiške konservatorių (!) „Lietuvių balsui“ (laikraštis ėjo Petrograde; radikalai čia leido „Naująją Lietuvą“) jis aiškino: „Jei ką galiu dėlei Piliečių komiteto istorijos pridėti, tai tat, kad lenkai pasirodė jame galutinai nesugyvenami, kaip ir apskritai visa savo politika, varoma dabar Lietuvoje. Lenkai privedė prie to, kad visi ryšiai tarp mūsų ir jų turėjo visai nutrūkti. Lenkų mestąją mums pirštinaite mes priėmėme.“²⁶

Kaip matome, kaltinimas pareikštas drąsiai, be užuolankų, nors, deja, ir be įrodymų, kurių šiaip jau pagal džentelmeniškos dvikovo principus reikėtų. Tačiau atrodo, kad ir kita pusė tokių principų nepaisė. Pavyzdžiui, krajovcas Z. Jundzillas tiesiog konstatavo, kad komitetas iširo dėl lietuvių ir lenkų nacionalistų kaltės²⁷. Iš pirmo žvilgsnio keista: juk iš dvidešimt keturių narių nacionalistiniams sparnams, sakytume, priklausė tik trys — artimas tautininkams J. Kymantas ir endekai W. Węslawskis bei A. Zwierzyńskis.

Dabar žvilgtelėkime į išlikusį 1916 m. kovo 9 d. lietuvių ir gudų atstovų nutarimą, kuriame ne tik pareiškama apie savo išstojimą iš Piliečių komiteto, bet ir nurodomos tokio žingsnio priežastys: lenkų dauguma priima tik sau palankius sprendimus, atsisako vykdyti ankstesnius įsipareigojimus dėl komiteto tautinės sudėties išplėtimo, taip pat ne komitete vykdo prieš lietuvius ir gudus nukreiptą politiką²⁸. Taigi kamuolys vėl įlekia į tuos pačius vartus. Tik, regis, šį kartą su lenkais žaidžia jungtinė komanda.

Reikšmingos nutarime ir dar dvi detalės. Visų pirma išvardytos priežastys byloja apie ilgalaikę trintį Piliečių komitete. Kaip žinoma, pirmasis konfliktas išsibė dar 1915 m. gruodžio mėn., kilus vadinamajam Vevė (Vevey) skandalui. Prasidėjo ši manipuliavimo lėšomis istorija gana banaliai. Piliečių komiteto pasiuntiniams J. Šauliui ir B. Krzyżanowskiui pavyko susitarti su Šveicarijoje, Vevė mieste, veikusiu rašytojo H. Sienkiewicziaus vadovaujamu Generaliniu komitetu karo aukoms Lenkijoje šelpti dėl pašalpos Lietuvai. Šimtas tūkstančių frankų į Vilnių buvo atsiųsti, tačiau veik visa suma pateko Lenkų komitetui. Šis ją panaudojo švietėjiškai lenkų propagandai, lenkų mokykloms steigti ir pan. Piliečių komitete kilo kivirčiai, pasibaigę J. Kymanto atsistatydinimu, byla teisme ir nuskriaustų lietuvių, gudų, žydų apeliacijomis dėl aki-vaizdaus lenkų sukčiavimo, o toliau skirstyti aukas ėmė vokiečiai²⁹. Tačiau Vevė skandalo padariniai buvo kur kas skaudesni.

Tarp tautybių kilę vaidai dėl pinigų atnaujino senas žaizdas, iš esmės vėl virto kova dėl įtakos ir pozicijų stiprinimo tiek Vilniuje, tiek kitur. Viena vertus, politinės jėgos aiškiai separavosi pagal tautinio priklausomumo principą. Kultūrinėje „Rūtos“ draugijoje rengdami arbatėles, lietuvių konservatoriai (A. Smetona,

J. Basanavičius, A. Stulginskis, kunigai P. Dogelis, J. Kukta, J. Stankevičius), radikalai (J. Šaulys, J. Vileišis, S. Kairys, A. Janulaitis) ir besiblaškusieji tarp šių stovyklų (P. Klimas) telkėsi į „Inteligentų būrį Lietuvos reikalams svarstyti“³⁰; gudai (broliai Luckievičiai, V. Lastauskis, J. Solovėjus, B. Pogodka) formavo Gudų tautinį komitetą³¹; Lenkų komitete bendrą kalbą rado endekai, demokratai, krajovcai, socialistai³². Antra vertus, vis dažniau į bendras antilenkiškas akcijas įsitraukdavo lietuviai, gudai bei kiek pasyvesni žydai (kova dėl savų mokyklų, visų kalbų, ne tik vokiečių ir lenkų, vartojimo administracijoje ir t. t.)³³.

Vis dėlto, nors po šios istorijos Piliesių komiteto autoritetas smarkiai sumenkėjo, demokratinio sparno dėka jo veikla nenutrūko. Svarbu pažymėti ir tai, kad kaip tik tuo metu pasirodė pirmasis konfederatų atsisaukimas, bendros politinės programos idėja bandęs ne tik gesinti atsinaujinusius tautinius nesutarimus, bet ir iš dalies reabilituoti patį Piliesių komitetą sumanymą. Apie kompromiso paieškas, taip pat apie lietuvių radikalų, lenkų, žydų, gudų socialistinės bei demokratinės liberalinės pakraipos veikėjų bendradarbiavimą bylotų ir netrukus, 1916 m. sausio pradžioje, iškelta iniciatyva įsteigti visų tautų masonų ložę³⁴. Vargu ar įkurti tokią struktūrą būtų buvę įmanoma be dar formaliai egzistavusių ložių, kurioms vadovavo advokatas T. Wróblewski, žinios. Tiesa, ši iniciatyva nebuvo įgyvendinta. O štai konfederacijos idėja sukėlė visų nesutariančiųjų susidomėjimą.

Toks dėmesys jai gali būti aiškinamas labai įvairiai. Teatleidžia skaitytojai už kiek ilgesnę citatą iš P. Klimo dienoraščio puslapių, tačiau ji ypač tinka apibūdinti tuomet dar buvusiam norui konfliktinę situaciją panaikinti priimtinu politiniu kompromisu. Taigi 1916 m. sausio 6-oji: „Įdomus atsisaukimas,— žiūr[ėk], čia pridedu. „Lietuvos didžiosios kunigaikštijos konfederacija“— visai kaip 100 metų atgal! Pakėlė truputį ūpą. Šneka, jog lenkai ima jausti nešeimininkai besą. Ima rokuotis su lietuviais, kaip ponais, ir gudais... Vargšai, iš didelės puikybės taip nusileisti ligi klapo [berno, prasčioko]... Lauksime, kaip ta konfederacija ims gyvuoti. Ligi šiol nieko nežinia — nei pamatai, nei siekimai dar, matyti, nenustatyti. Kieno tat darbas, irgi dar slapybė. Smetona, gavęs lapelį, tik pradžiugo flegmatiškai — gerai esą.“³⁵

Turint tai omenyje nevertėtų apeiti ir dar kelių veiksmų, o būtent: pasikeitusios geopolitinės padėties, kuri gerokai supolitino Lietuvos visuomenę, vertė ją rimtai rengti ateities projektus, bei pačių konfederatų taktikos — ne tik inicijuoti, bet ir propaguoti konfederaciją tarp „savųjų“. Bene ryškiausias pavyzdys, kaip veikė minėti veiksniai — lietuvių „Inteligentų būrio Lietuvos reikalams svarstyti“ genezė.

Kaip skaitytojai prisimena, palikome lietuvių veikėjus Vilniuje bederinančius bendros atstovybės įkūrimo planus. LDP lyderiams nesutikus „teptis“ rankų su klerikalais ir atnaujinus Agronomijos draugijos veiklą, nepavyko susitarti dėl LDNKŠ CK pavertimo lietuviškos politikos centru³⁶. Tačiau dialogas nenutrūko. Jis tapo aiškesnis gruodžio pradžioje, „Rūtos“ salėje sukvietus pirmąjį vokiečių okupacijos metais lietuvių vakarėlį. Tokie vakarėliai, konservatorių ir radikalų politinės diskusijos prie arbatos stiklinės vyko 1915 m. gruodžio 4, 11, 15, 26 d., 1916 m. sausio 20 ir 27 d., o vėliau — veik kiekvieną ketvirtadienį. Iš pradžių buvusios padrikos ir abstrakčios kalbos ilgainiui konkretėjo.

Antai gruodžio 4 d. A. Janulaitis analizuoja V. Gaigalaičio knygą „Die litauisch-baltische Frage“ („Lietuvių—baltų klausimas“), kurioje rašoma apie galimybę sukurti didlietuvių—latvių buferinę valstybę.

Gruodžio 11 d. išklausomas A. Janulaičio referatas apie P. Rohrbacho knygą „Russland und wir“ („Rusija ir mes“), J. Šaulio įspūdziai apie jo pažintį su knygos autoriumi Berlyne, konservatorių pastabas apie pavojingą vietos ir Karalystės lenkų agitaciją prieš lietuvius ir už didelę Lenkiją, pasikeičiama nuomonėmis apie Lietuvos valstybingumo pamatus. J. Vileišiui pareiškus, jog Lietuvai praverstų Minsko gubernija, konservatoriai (A. Smetona) griežčiausiai pasisako prieš ekspansiją, dėl kurios Lietuva savo istorijoje yra pasimokiusi, ir stoja už etnografinį principą.

Gruodžio 26 d. A. Janulaitis tvirtai pareiškia, kad lietuviai turi visko, ko reikia nepriklausomai šaliai su savo tautine kultūra. Konservatoriai dar abejoja, ar pakaks tam jėgų.

Sausio 20 d. radikalai užveda kalbą apie Lietuvos ir Gudijos konfederaciją.

Sausio 27 d. vėl šnekama apie Lietuvą—Gudiją, ir šį kartą radikalai sulaukia konservatorių pritarimo. Konservatoriai sutinka, kad verta dėtis su Gudija, bet tik tiek, kiek ji vokiečių užimta, nes tuomet gudai nepavojingi, o ekonominiu, religiniu ir net kultūrinium požiūriu artimi bei reikalingi. Atrodo, kad konservatoriams jie reikalingi ir politiniu atžvilgiu, kaip sąjungininkai prieš lenkus, nes, kai radikalai prabyla apie eventualų konfederacijos teritorijos plėtimą, jie kategoriškai prieštarauja: sustiprės lenkų įtaka. Radikalai nusileidžia, ir pasiekiamas kompromisas — sudaroma komisija **etnografinėms** ir **politinėms** konfederacijos riboms nustatyti bei pagrįsti (J. Šaulys — pirmininkas, A. Smetona, kun. J. Stankevičius, A. Janulaitis, P. Klimas).

Vasario 3 d. J. Šaulys praneša, kad komisija konfederacijos konstituavimosi pamatais linkusi laikyti istorinį, etnografinį, religinį, ekonominį ir strateginių interesų principus. Valstybės sie-

nas siūloma brėžti Kauno, Vilniaus, Suvalkų, Gardino ir iš dalies Minsko gubernijų ribomis, remiantis etnografiniais Lietuvos lietuviškumo požymiais, taip pat išplėsti teritoriją šiaurės vakarų kryptimi: Liepoja—Ryga—Dinaburgas (Daugpilis). Pasisakoma prieš jungimąsi su Rusija ar Lenkija, nes tai neparemiama jokiais kriterijais. Tokią Lietuvos atgimimo schemą nutariama plėsti, detalizuoti ir visomis įmanomomis priemonėmis propaguoti³⁷.

Nėra abejonių, jog radikalams piršti konfederacijos idėją buvo lengviau dėl tos aplinkybės, kad diskutuojamos valstybės teritorijos projektas, iš esmės grįstas istoriškai etnografinės, arba Tikrosios, Lietuvos pamatu, neprieštaravo abiejų grupuočių teorinėms programoms. O šios, kaip ir anksčiau matėme, leido tiek radikalams, tiek konservatoriams tą Tikrosios Lietuvos teritoriją koreguoti priklausomai nuo situacijos. Išrinkta komisija, derinama radikalų ir konservatorių programinius prioritetus (atitinkamai politinius-pilietinius ir etnografinius-etninius), ir bandė rasti abiem pusėms priimtina teritorinį variantą. Pabrėžus orientaciją į etnografinės vertybes, konfederacijos sumanymas lietuvių konservatoriams tapo dar patrauklesnis, ko pagaliau ir siekė radikalai.

Deja, neturime duomenų, kaip lenkų, gudų ir žydų veikėjai diskutavo dėl konfederacijos, bet gerai žinome, kad tokios diskusijos vyko ir atsakymai susiformavo tuo pačiu metu kaip ir lietuviams — vasario pradžioje³⁸. Kaip tik dėl to ir būtų galima manyti, kad konfederatai koordinuotai dėjo pastangas „užkrėsti savuosius“ 1915 m. gruodžio 19 d. sumanymu ir jo pagrindu surasti politinį kompromisą. Tačiau nereikėjo ilgai laukti, kad išryškėtų tokių pastangų bejėgiškumas.

Vasario 10 d. buvo žinoma, kad Lietuvos—Gudijos konfederacijos idėjai pritaria ir sutinka lietuvių projekto pagrindu ją svarstyti tik gudai, išrinkę šiam tikslui specialią komisiją. Žydai nutarė susilaikyti*. Lenkai neprieštaravo, kad į Lietuvą—Gudiją būtų žiūrima kaip į atskirą vienetą, bet pareiškė, jog savarankiško valstybinio darinio jis sudaryti negalys, todėl turįs būti „prijungtas federacijos teisėmis“ prie Lenkijos³⁹.

---

* Anot P. Klimo, „paaiškėjo, kad žydai lietuviams jokie esą talkininkai valstybės idėjoms remti, nes apsirėiškia kaip griežti okupacijos-aneksijos (vokiečių) šalininkai, iš to ieškodami tik gešefto“. Žr.: *Klimas P. Dienoraštis*. 1915—1919.—Chicago, 1988.—P. 84. Ir kituose šaltiniuose aptiktume valstybinių Lietuvos žydų aspiracijų paneigimų. Žr.: *Jurkiewicz J. Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905—1922.*—Poznań, 1983.—S. 128. Vertinant šias informacijas reikia turėti galvoje, kad kalbama apie dominuojančią, bet ne vienintelę žydų politikų tendenciją. Be to, svarbu pažymėti dar vieną momentą: vokiečiai Oberosto teritorijoje panaikino rusų antisemitinius įstatymus. Žr.: *Laqueur W. A History of Zionism.*—London, 1972.—P. 174.

Dėl federacijos privalomumo ir nesavanoriškumo, regis, išžeidė net ir lietuvių radikalai, kurie prieš metus tokios kombinacijos neatmetė. Tačiau tąkart buvo kalbama apie dviejų partnerių lygiateisiškumą. Nenuostabu, kad „Inteligentų būrys“ vienprasmiskai įvertino lenkų veikėjų pareiškimą kaip nesąmonę ir pamišėlių svaiciojimus, o tautinės separacijos procesas ėmė spartėti.

Sunku pasakyti, ar ši procesą buvo galima sustabdyti. Šiaip ar taip, 1916 m. vasario—kovo mėn. įvykiai Vilniuje byloja, jog čia tautinė atmosfera kaito. Siūlytume atkreipti dėmesį į dar vieną Piliečių komiteto lietuvių ir gudų atstovų nutarimo detalę. Tai — kovo 9 d., pati nutarimo data. Būtent tą dieną įvyko gyventojų surašymas, vokiečių oficialiai numatytas surengti dar vasario mėn. Be kita ko, surašymo anketose buvo reikalaujama atsakyti ir į tokį klausimą: kokią kalbą gyventojai laiko gimtąja ⁴⁰? Visos suinteresuotos pusės, supratusios, kad taip bandoma išsiaiškinti tautinę gyventojų sudėtį, metėsi į propagandinę kampaniją. Tik atrodo, kad ji vyko ne itin korektiškai, nes galų gale virto vieningais lietuvių, gudų ir žydų protestais prieš lenkų agitacijos metodus, dėl kurių buvo iškreiptas tautinis Vilniaus veidas*.

Antai lietuvių 1916 m. kovo 18 d. pareiškime vokiečių okupacinei valdžiai buvo sakoma, jog Vilniaus miestas — tai Lietuvos—Gudijos krašto centras, kur, be žydų, nuolat atvyksta gyventojų iš artimų lietuvių ir gudų gyvenamų apskričių, o lenkai sudaro tik „nedidelę mažumą“. O dabar šie procentus užsidirbę pasinaudami net bažnyčių sakyklomis, iš kurių raginę visus katalikus rašyti lenkais, jei nenorį tapti „pagonimis lietuviais“ ir „eretikais gudais“ ⁴¹.

Šį pareiškimą sukūrė „Inteligentų būrys“. Rašė jį J. Vileišis, ir, pasak P. Klimo, reikėjo tik stebėtis, kad „J. V., toks „obyvatelių“ ir teritorijos principo šalininkas, įstengė visai dorai, „patriotiškai“ sukombinuoti. Šaulys ir Vileišis — Lietuvos obyvateliai — visai ima grįžti į lietuvių tautos žmones“ ⁴².

Savo ruožtu vargu ar reikia stebėtis, kad Piliečių komitetas iširo,— didėję tautybių konfliktai nusvėrė politinių perspektyvų panašumą demokratų stovykloje. Atrodė, kad lietuvių, lenkų, gudų, žydų socialistinės bei demokratinės pakraipos veikėjai, aki-

---

* Surašymo duomenimis, Vilniaus gyventojai gimtąja kalba pasirinko: lenkų — 70 629 (50,15%), jidiš — 61 265 (43,5%), lietuvių — 3699 (2,6%), rusų — 2030 (1,46%), gudų — 1917 (1,36%), kitas — 1300 (0,93%). Žr.: *Sukiennicki W. East Central Europe during World War I.*— New York, 1984.— Vol. 1.— P. 161. Į eventualų klausimą, ar tikrai žydai buvo nepatenkinti tokia statistika, atsakytume P. Klimo žodžiais: „Žydai sutiko paremti (vakarykščiuose tarybose) lietuvių memorialą ir patys savąjį ruošia. Esą lenkai „pavogę“ apie 20 000 Maiziešiaus sūnų, lenkais užrašę...“ Žr.: *Klimas P. Dienoraštis. 1915—1919.*— P. 101.

mirką susivieniję bendrai veiklai, ir vėl nuėjo savais keliais. O tai to meto sąlygomis galėjo reikšti tik viena — tolesnį konflikto eskalavimą, nes atrodo, jog minėtos politinės jėgos, visų pirma įtakingiausios — lietuvių ir lenkų, atsidūrė savųjų konservatorių farvateryje.

Lenkų komitete ėmė dominuoti endekiška linija, dažnai iš viso neigusi Lietuvos valstybingumo galimybę ir atvirai agitavusi už Lietuvos prijungimą prie Lenkijos⁴³.

Lietuvių politinių jėgų konsolidacijos ypatumai atsispindėjo 1916 m. kovo pabaigoje—balandžio pradžioje „Inteligentų būrio“ parengtoje proklamacijoje „Lietuviai!“ Netrukus pasklidusi krašte, ji ragino susipratusius lietuvius burtis po tautinės, visiškai nepriklausomos Lietuvos vėliava. O konservatorių pozicijų stiprėjimą rodė ne tik pabrėžta principinė orientacija į etninį (etnografinį) Lietuvos lietuviškumą, bet ir deklaruotas valstybinės natūralizacijos kelias⁴⁴. Paradoksalu, bet diskusijose įtraukti jį į proklamaciją reikalavo konservatoriai, o ne radikalai — J. Šaulys, palaikomas J. Vileišio, gynė orientacijos į „Vidurio Europą“ tikslingumą ir tik paskutiniu momentu nusileido⁴⁵. Ir nejučia kyla mintis, jog radikalai, beskatindami konservatorius, net patys nepastebėjo, kaip, sureikšminę išorinės paramos veiksnį, pasiklydo savo teorinės programos ir praktinės veiklos vingiuose. Tiesa, yra galimybė šį paradoksą paaiškinti. Siūlo galo, regis, reikia ieškoti antrame, 1916 m. vasario mėn. datuotame, Lietuvos ir Gudijos konfederacijos tarybos atsišaukime, pasirodžiusiame tuo pat metu kaip ir „Inteligentų būrio“ proklamacija.

Preliminariai būtų galima manyti, jog naujasis atsišaukimas liudijo, kad kairiajame nebeegzistavusio Piliečių komiteto sparne prieštaravimai buvo įveikti ir bandyta, vėl prisidengus Konfederacijos Laikinosios Tarybos vardu, pakartoti ankstesnį precedentą. Tačiau išleisdami į „Vidurio Europą“ apeliavusį atsišaukimą jo autoriai jau žinojo, kokią atsakymą pateiks „Inteligentų būrys“. Ir neapsiriko. Balandžio 16 d. J. Šauliui buvo dar kartą primintas negatyvus nusistatymas orientacijos į Centrinės valstybes atžvilgiu bei pareikšta, jog radikalai, ieškodami Berlyne karjeros ir pinigų, laužo lietuvių vienybę⁴⁶. Taigi pirštusi išvada, jog konfederatų iniciatyva buvo ne rami ir apgalvota, o karštligiška ir iš anksto pasmerkta nesėkmei kompromiso paieška. Juolab kad, sprendžiant iš neigiamos Lenkų komiteto *in corpore* reakcijos, aišku, jog nei lenkų demokratai, nei socialistai, nei krajovcai šioje akcijoje apskritai nedalyvavo. O komiteto kritikos objektu vėl tapo „Vidurio Europos“ kursas, kuriuo esą maskavosi lietuvių ir vokiečių blokas⁴⁷.

Tad ko gi tokiu atveju tikėjosi konfederatai? Gal išties šiam žingsniui juos paakino vokiečiai? Juk atsišaukimo tekstas greitai paplito už Oberosto ribų. Ir, prisiminus V. Svatkovskio prognozes apie tikėtiną 1916 m. pavasarį vokiečių pareiškimą Lietuvos valstybingumo klausimu, kai kam galėjo susidaryti įspūdis, jog dirva šiam reikalui aktyviai ruošiama.

Tačiau, matyt, nėra pagrindo konfederatų iniciatyvoje išvelgti kažką daugiau nei savarankišką besiklosčiusios situacijos vertinimą, įgalinusi naujai modeliuoti politinius ir valstybinius tikslus. Tik čia reikia pabrėžti, kad šis savarankiškumas buvo ne absoliutus, bet dalinis, „paveiktas“ vokiškojo veiksnio. Kad būtų aiškiau, pateiksime konkretų ryšio tarp konfederatų vertinimo ir vokiečių įtakos pavyzdį — J. Šaulio politinę liniją, su kuria anuomet nedviprasmiškai sietas antrasis Konfederacijos Laikinosios Tarybos vardu išleistas atsišaukimas⁴⁸.

Išeities tašku rekonstruojant J. Šaulio politinę liniją galėtų būti jau aptartos varžytynės lietuvių radikalų stovykloje dėl Lietuvos valstybingumo formulės. „Didžiausias Lietuvos valstybingumo idėjos jungimo su Lenkija šalininkas yra Jurgis Šaulys, nepartinis, kairysis demokratas“, — teigė M. Römeris 1915 m. rugpjūčio 12 d. memoriale⁴⁹ lenkų Vyriausiajam tautiniam komitetui*. Tokios geopolitinės gravitacijos šalininkai, kaip matyti, vadovavo si iš esmės dviem motyvais: pirmiausia tokiu būdu galima išsivaduoti iš Rusijos valstybingumo ir tai nėra taip pavojinga kaip vokiškasis variantas; antra vertus, susitarus su Lenkija, lengviau konsoliduoti Lietuvos (Gudijos) visuomenę.

Natūralu būtų manyti, kad dėl padėties 1915 m. pabaigoje — 1916 m. pradžioje ši koncepcija turėjo pakisti. Svarbiausia, Vokietijos pavojus, į kurią anksčiau buvo žiūrima tik kaip į nemalonią galimybę, virto faktu. Ir neatrodė, kad vokiečiai, vis labiau jautęsi esą padėties šeimininkai, būtų ketinę išsižadėti karo grobio. Tačiau triukšmingas pangermanistų bei aneksionistų choras nenuslopinė ir švelnesnį balsą.

J. Šaulys, 1915 m. spalio — lapkričio mėn. lankęsis Berlyne⁵⁰, galėjo įsitikinti, kad čia nėra nepopuliarios P. Rohrbacho idėjos apie valstybinių organizmų sukūrimą Rusijos pakraščiuose. Svarbu pažymėti ir dar vieną momentą: kaip tik tuo metu pasirodė Reichstago deputato F. Naumanno „Mitteleuropa“, tiražu aplenkusi net O. Bismarcko memuarus ir tapusi ne vien politiniu bestselleriu. F. Naumanno konceptas — Vokietijos vadovaujama eko-

---

* Vyriausiasis tautinis komitetas (*Naczelny Komitet Narodowy*) — Galicijos konservatorių iniciatyva įkurta institucija, kurios pritarimu J. Piłsudskis reorganizavo šaulių būrius į Lenkijos legionus. 1915 m. vasarą M. Römeris nuvyko į tuometinį legionierių telkimosi centrą Piotrkovą.

nominė Vidurio Europos sąjunga — buvo panaudotas ir vokiečių praktinėje politikoje. 1915 m. lapkričio mėn. T. Bethmannas-Hollwegas sutiko su austriškuoju Lenkijos klausimo sprendimo variantu, bet pareikalavo iš Vienos sudaryti su Vokietija ekonominę sąjungą⁵¹.

Vis dėlto negalima tvirtinti, jog vizito Berlyne J. Šauliui pakako, kad persiorientuotų į Centrinės valstybes. Nors, grįžęs į Vilnių, jis bent jau lietuvių veikėjams užsimindavo apie tokios orientacijos reikalingumą (anot P. Klimo, pirma J. Šaulys buvo „lenkų strubuodegiu, o dabar, matyt, vokiečių“⁵²), nors antrajame konfederatų atsišaukime akivaizdžiai atsispindi tiek P. Rohrbacho (buferinė pakraščių valstybių zona tarp Vokietijos ir Rusijos), tiek F. Naumanno (Vidurio Europos valstybių sąjunga) idėjos, tačiau to paties laikotarpio J. Šaulio ir M. Römerio korespondencija byloja, kad pirmasis anaipol neatsisakė ankstesnio kuro — lenkiškos valstybių kombinacijos⁵³. Tik dabar planavo to siekti pasinaudodamas Vokietijos politikos farvateriu.

Šį posūkį daugiausia lėmė dvi aplinkybės. Visų pirma M. Römerio informacija, kad Berlynas ir Viena sprendžia Lenkijos likimą būtent pagal sistemą *Mittleuropa* ir kad čia neišvengiamai iškils Lietuvos valstybingumo klausimas⁵⁴. Antra vertus, kiek netikėtai J. Šauliui pačiam teko įsitikinti, jog Lietuvos (Gudijos) valstybingumo reikalas vokiečiams nėra baisus.

Kaip minėta, vokiečiai ėmė dalyti iš Šveicarijos atsiųstus pinigus. Taigi 1916 m. sausio pradžioje Beckerathas nutarė lėšų skirstymą perduoti lenkų organizacijoms, nes jos buvo surinktos „lenkų lenkams“⁵⁵. Lietuviai, nieko nelaukdami, sėdo rašyti protesto laišką pačiam P. Hindenburgui. Ir štai tuomet (sausio 6—7 d.) raminti įsiaudrinusių tautiečių iš Kauno atvyko V. Steputaitis. Jis pareiškė, kad tiek imperinė vadovybė su T. Bethmannu-Hollwegu priešakyje, tiek aukščiausi karinės vadovybės ešelonai žiūri į lietuvius palankiau nei vietiniai administratoriai⁵⁶. Aplankė V. Steputaitis ir Beckerathą⁵⁷. Sunku pasakyti, apie ką jie kalbėjosi, bet, šiaip ar taip, sausio 18 d. J. Šaulys buvo iškviestas pas Vilniaus karinės valdybos viršininką.

Žinoma, galima vertinti šį sausio įvykių Vilniuje epizodą kaip tipišką vokiečių „skaldyk ir valdyk“ politikos pavyzdį: parodytas palankumas lenkams, bet neužmiršti ir lietuviai. Taigi ir iš vokiečių „neutralios politikos“ liktų tik muilo burbulas. Deja, neatrodo, kad kuris nors iš vietinių veikėjų būtų taip samprotavęs. Pavyzdžiui, J. Šauliui rūpėjo tik pokalbio su Beckerathu detalės:

„Beckerathas domėjosi apie lietuvių norus. Pasakiau jam, jog mūsų noras, kad iš Lietuvos (su Suvalkų gubernija) ir Gudijos krašto, dabar užimtosios jo dalies, būtų sudaryta viena valstybinė

vienata, kuri galėtų liuosai ir savarankiškai valdyties. Iš tolesnio pasikalbėjimo supratau, kad tokia idėja apskritai nėra baisi vokiečiams, nors daug kyla abejojimų dėl jos įvykinimo. Pirmiausia nėra žinios, ar vokiečiams pasiseksią tariantis su Rusija palaikyti visa, kas bus užimta ligi karo galo. Teisybė, vokiečių noras esąs būtinai pasilaikyti Kuršius ir Nemunu liniją pravesti. Supratau, kad jei vokiečiams pasisektų visas užimtąsias dabar Lietuvos bei Gudijos žemes pasilaikyti, mūsų geidimas nebūtų negalimas, bet jei tektų nemaža, sakysime, Gudiją, o gal ir Lietuvos dalį, atgal rusams atiduoti, tai tuomet liktų gal Lietuvos prijungimas prie Vokietijos... Iš viso ko sprendžiant, aišku, kad Lietuvos ateities klausimas dabar vokiečių pasvarstomas ir kad ta ateitis nemaža pareis ir nuo karo šion ar ton pusėn pakrypimo.“⁵⁸

Įdomu tai, kad J. Šaulys bandė aptarti ir Lenkijos klausimą, palyginti jį su Lietuvos reikalais. Tačiau jam trumpai, bet kategoriškai buvo atšauta, esą Lenkijos visai kitokia padėtis, nes jai net Rusija žada autonomiją⁵⁹.

Žinoma, toks pokalbis galėjo nuteikti ir pačioms pesimistiškiausioms mintims, kad reikia laukti karo galo ir eventualaus Lietuvos padalijimo. Kita vertus, niša, kurioje buvo galima montuoti modifikuotą LDK ateities konstrukciją, išliko. Kaip matėme, tuo buvo bandyta pasinaudoti.

Konfederatų akcija buvo palaikoma ir Lenkijoje, Galicijoje. 1916 m. pavasarį Vyriausiojo tautinio komiteto Karinio departamento oficioze „Wiadomości Polskie“ pasirodė keletas J. Šaulio korespondento M. Römerio straipsnių, kuriuose, remiantis Konfederacijos Laikinosios Tarybos atsišaukimais, buvo ginama LDK integralumo idėja, pabrėžiama tokios valstybės atkūrimo reikšmė Lenkijai*, raginama pripažinti ir aiškiai paskelbti, jog LDK yra

---

* LDK atkūrimo reikšmę Lenkijai M. Römeris grindė geopolitiniais argumentais. 1916 m. gegužės mėn. memoriale minėtam komitetui jis siūlė pagalvoti, kas atsitiks, jeigu Lietuva bus padalyta tarp Vokietijos ir Rusijos, o dalį jos žemių vokiečiai „perleis“ ir Lenkijai. Pasak memorialo autoriaus, vokiečiai intensyviai germanizuos Kuršą ir Lietuvą, rusai negailestingai rusifikuos Rytų Gudiją, o lenkai, energingai polonizuodami Vakarų Gudiją, galbūt dalį Rytų Lietuvos, vieną gražią dieną atsisbus suspausti tarp tvirtų prūsų ir rusų sienų. Ir kas toliau, ar sugebės lenkai išlaikyti nepriklausomybę?—retoriškai klausė memorialo autorius. Vadinasi, dėl lenkų interesų reikia pripažinti lietuvių bei gudų aspiracijas, pareikšti apie savo *désintéressement* teritoriniams reikalavimams rytuose, propaguoti istorinės Lietuvos ir Kuršo, kaip buferinės valstybės tarp Vakarų Europos ir Rusijos, sukūrimo idėją net ir tuo atveju, jei tokia valstybė būtų kuriama po Hohenzollernų skeptru. Tik šiuo būdu, M. Römerio manymu, buvo galima tikėtis anksčiau ar vėliau palenkti lietuvių ir gudų politikus užmegzti federacinius ryšius su Lenkija. Nes ir jie supras, kad Lietuvos—Gudijos nepriklausomybė negalima be Lenkijos paramos. Žr.: *Sukiennicki W.* Min. veik.—T. 1.—P. 134—136.

istorinė valstybinė formacija⁶⁰. Tačiau M. Römerio balsas nebuvo išgirstas.

1916 m. gegužės 1 d. Vyriausiasis tautinis komitetas priėmė rezoliuciją, reikalavusią sukurti nepriklausomą Lenkijos valstybę, sudarytą iš Galicijos, Kongresinės Karalystės ir teritorijų rytuose⁶¹. Tą pačią dieną „Lenkijos žinios“ išspausdino balandžio 20 d. Vilniuje parašytą straipsnį, kuriame buvo smarkiai kritikuojami konfederacijos atsišaukimai⁶².

Vadinasi, nėra sunku nuspėti, kuo virto J. Šaulio politinė linija. Juk ir cituotame jo liepos 4 d. laiške lietuvių veikėjams Rusijoje gana aiškiai matyti, kad jau buvo kalbama ne apie tolesnį dialogą su lenkais, o apie Lietuvos lenkų nesavarankiškumą, nacionalistines lenkų politikos tendencijas Lietuvos atžvilgiu ir deramą lietuvių atsaką į jas. Kitaip tariant, neturėta jokių vilčių dėl geopolitinės gravitacijos į Lenkiją perspektyvos. Tačiau manytume, kad tokios gravitacijos žlugimo priežasčių ieškoti vienos ar veik panašiuose kitos pusės kaltinimuose nėra prasmės dėl paprastos priežasties: juose neatsispindėjo konkreti to meto situacija. Ją, o šiuo atveju ir J. Šaulio politinę liniją, kuri vis dėlto nenutrūko ir nelikus vietos lenkiškajam elementui, lėmė kur kas sudėtingesnės tarptautinės aplinkybės.

1916 m. kovo—gegužės mėn. Berlynas dar kartą pabandė iširti separatinės taikos galimybes. Šį sykį į Stokholmą buvo nušiuštas H. Stinnesas, kuris drauge su vokiečių bei japonų diplomatais aptarinėjo perspektyvą sudaryti Vokietijos—Japonijos—Rusijos aljansą⁶³. Rusų patraukti vokiečiams nepavyko, ir Berlynas nutarė juos paspausti. Balandžio 5 d. iš Reichstago tribūnos nuskambėjo kanclerio pareiškimas apie lietuvių, latvių, baltų, lenkų išlaisvinimą iš Rusijos jungo. (Lietuvoje sklاندė gandai apie eventualią taiką, todėl T. Bethmanno-Hollwego pareiškimas buvo įvertintas kaip pirmas žingsnis į karo užbaigimą⁶⁴. Taigi antrojo konfederatų atsišaukimo pasirodymu, J. Šaulio žodžiais tariant, buvo reaguota į „karo šion ar ton pusėn pakrypimą“.) Drauge, atsikratydamas Austrijos balasto, balandžio 15 d. kancleris S. Burianą informavo, kad atmeta austriškąjį Lenkijos variantą, nes planuoja iš Kongresinės Lenkijos sukurti nuo Vokietijos priklausomą buferinę valstybę. Ji turėjo būti praplėsta Vilniaus, o ateityje galbūt ir Minsko kryptimi, t. y. priskiriant jai tas etniniu požiūriu mišrias teritorijas, kurios buvo nustatytos Oberoste atlikus gyventojų surašymą (į vakarus nuo šios linijos liksiantį 60 000 km² plotą manyta inkorporuoti į reichą)⁶⁵.

Nėra abejonių, kad kanclerio emisarai, ruošdami atitinkamą dirvą, ėmėsi energingai dirbuotis tarp lenkų. Sprendžiant iš B. Czapskio-Hutteno 1916 m. birželio 2 d. raporto kancleriui, vis-

kas vyko T. Bethmanno-Hollwego numatyta kryptimi ir daug greičiau negu buvo tikėtasi; kliūčių pasitaikė tik Oberoste, nes jo vadovybė nelinko pritarti Varšuvos—Vilniaus formulei⁶⁶.

Išties, E. Ludendorffo balandžio 27 d. išleista slapta direktyva patvirtintų šiuos žodžius: administracijų vadovai buvo raginami sparčiau ruošti kolonizuoti kraštą. Šiam tikslui pasiekti turėjo būti pakirstas tikėtinas lenkiškojo elemento pasipriešinimas, o kiti gyventojai, ypač lietuviai ir gudai, favoritizuojami siekiant užsitikrinti jų simpatijas⁶⁷.

Reikia pažymėti, jog ši nurodymą jau buvo pradėta praktiškai įgyvendinti. Balandžio 22 d. J. Šaulys buvo konfidencialiai informuotas apie netrukus įvyksiantį Suvalkų ir Vilniaus sričių sujungimą (jos sujungtos gegužės 1 d.), į ką buvo paprašyta atkreipti ypatingą dėmesį: Suvalkų sritis neteksianti Lenkijai, o Lietuvos centras būsiąs Vilnius. Žadėta nepatvirtinti kan. Pacevičiaus, kaip lenkininko, Žemaičių vyskupo įgaliojimų, o prolenkiškai nusiteikusį Beckerathą pakeisti (jį pakeitė lietuvių kalbą mokantis hauptmanas Pohlis). Be to, buvo perduotas E. Ludendorffo pageidavimas gauti lietuvių deklaraciją, kurioje Lietuvos ateitis būtų siejama su Vidurio Europos valstybių sistema ir atribota nuo Rusijos bei Lenkijos. Taip pat buvo pranešta, kad bus paprašyta ir panašaus gudų pareiškimo⁶⁸.

Tą dieną J. Šaulys dienoraštyje įrašė: „Atmaina yra iš tikrųjų neapsakomai svarbi! Apie tai galima būtų labai daug pasakyti... Visa tai reiškia, kad taika jau artinas. Šiaipgi p. Ludendorffas išsidavęs, kad Lietuvos klausimas paašikėjęs, t. y. ji negrįš į Rusiją, apie Gudiją to dar negalima pasakyti.“⁶⁹

Balandžio 23 d. gauta informacija jau buvo svarstoma „Intelligentų būryje“. Ir nors prieš savaitę konservatoriai gravitacijos į „Vidurio Europą“ galimybę buvo atmetę, ši kartą su ja sutiko — informacija įvertinta kaip reali paskata siekti valstybingumo⁷⁰.

Gegužės pradžioje už orientaciją į Centrinės valstybes pasisakė ir Gudų tautinis komitetas, jis delegavo I. Luckievičių į lietuvių ir gudų sudaromą LDK Konfederacijos Laikinąją Tarybą⁷¹.

Lenkai apie dialogą nė nemanė⁷².

Tad vargu ar reikia stebėtis, kad J. Šaulio politinė linija, nelikus joje vietos lenkiškajam elementui, nenutrūko. Vokiečių politikos sukurtame įtampos lauke nebuvo taip paprasta išlikti neutraliam, juolab kad šią įtampą kurstė ne tik kanclerio ar Vyriausiosios karinės vadovybės Rytuose veiksmai, bet ir aktyvi reicho Užsienio reikalų ministerijos veikla. O sekant V. Steputaičio ar P. Rohrbacho pėdsakais, vienaip ar kitaip paliktais J. Šaulio politinėje linijoje, nėra sunku nustatyti, kurios struktūros galėjo pa-

dėti Vokietijos užsienio reikalų ministerijai daryti įtaką įvykiams Oberoste.

Pirmasis nuo 1915 m. pabaigos priklausė vienam įtakingiausių Oberosto skyrių (politiniam), sudarytam iš Vilhelmštrasės mokyklą išėjusių asmenų⁷³. Antrasis, būdamas Užsienio reikalų žinybos Propagandos skyriaus bendradarbiu, ne kartą lankėsi Kaune — jis konsultuodavo P. Hindenburgą ir E. Ludendorffą arba konsultuodavosi su jais. Beje, minėta balandžio 27 d. direktyva pasirodė dar vieno P. Rohrbacho vizito metu⁷⁴. Pagaliau reikia turėti omenyje, kad pats E. Ludendorffas artimai bendravo su A. Zimmermannu. Užsienio reikalų valstybės pasekretoris kuravo vokiečių insurekcinės politikos reikalus, taip pat Berlyno kuluaruose garsojo kaip karštas „Vidurio Europos“ idėjos šalininkas. Nėra abejonių, kad šios idėjos įgyvendinimas, materialiniai ir politiniai jos aspektai gerokai priklausė nuo to, kaip susiklostys Vokietijos ir Rusijos santykiai⁷⁵. Kaip matėme, būtent atsižvelgdama į tuos santykius Vokietijos užsienio reikalų ministerija ėmėsi propaguoti Didžiosios Lietuvos įvaizdį. O jam J. Šaulio politinės linijos elementai — Lietuvos (Gudijos), arba modifikuotos LDK, valstybingumas „Vidurio Europos“ sistemoje — neprieštaravo.

KAIPGI IŠ TIKRŲJŲ BUVO KAUNE

Gal kam pasirodys keistas ar dirbtinis bandymas ieškoti Vokietijos užsienio reikalų ministerijos „pirštų antspaudų“ ir mūsų pradėtoje, bet nebaigtoje Vyriausiojo Lietuvos Tautos Komiteto byloje. Juk gerai žinoma, kokie lietuvių veikėjai, kaip rengė ir 1916 m. sausio pradžioje paskelbė LDK atkūrimo postulatus, LDK Konstitucijos projektą. Ir žinomi faktai tarsi neleidžia suabejoti šios akcijos autentiškumu.

Sumanymas išleisti politinę proklamaciją kilo Kauno lietuvių veikėjams. Negausi, bet pakankamai veikli jų dalis dar vokiečių okupacijos pradžioje ėmė burtis apie S. Banaitį bei prelatą A. Dambrauską-Jakštą. Būtent jie drauge su kun. A. Alekna 1916 m. sausio 2 d. parengė LDK atkūrimo postulatus. Sausio 8 ar 9 d. A. Dambrausko bute įvyko susirinkimas, kuriame dalyvavo daugiau žmonių. Šeši kunigai, S. Banaitis ir ką tik iš Tilžės atvykęs J. Kriaučiūnas, pasivadinę Vyriausiuoju Lietuvos Tautos Komitetu, nutarė spausdinti minėtus postulatus bei S. Banaičio parengtą LDK Konstitucijos projektą. Sausio 6 d. nurodyta tam, kad vokiečiai nesusetų atsišaukimo pasirodymo su J. Kriaučiūno atvykimu. Saugumo sumetimais atsišaukimo šriftas buvo surinktas vokiečių